

โครงสร้างในกฎหมายตราสามดวง

กฎหมายตราสามดวง (The Code of Three Great Seals) เป็นประมวลกฎหมายที่มีโครงสร้างและองค์ประกอบครบถ้วนที่สุดฉบับหนึ่งของโลก เป็นการประมวลพระราชกำหนดบทพระอัยการในเรื่องต่างๆ ทั้งในการปกครอง การบริหารราชการแผ่นดิน การกำหนดและบังคับให้บุคคลปฏิบัติตามระเบียบแห่งความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลด้วยกันเอง และระหว่างบุคคลต่อรัฐที่ประเทศไทยใช้มาจนกระทั่งสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงมีการร่างกฎหมายตามแบบชาติตะวันตกขึ้นมาใช้แทน¹

กฎหมายตราสามดวงจึงเป็นเอกสารประวัติศาสตร์ที่สำคัญที่สุดของประเทศไทย เป็นหลักฐานชั้นต้นที่แสดงถึงความเจริญรุ่งเรืองทางนิติศาสตร์ ศิลปะ วัฒนธรรมต่างๆ ของไทยในอดีต แสดงวิวัฒนาการ ปรัชญาและเจตนารมณ์ของกฎหมายตลอดจนเป้าหมายในการบริหารประเทศ บทบัญญัติและบทมาตราในพระอัยการต่างๆ แสดงให้เห็นถึงสภาพสังคม วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม จารีตประเพณี สภาพการเมือง และสถาบันที่เป็นหลักและมีอิทธิพลต่อสังคมในสมัยโบราณ วิธีคิดของผู้ใช้อำนาจปกครอง การยอมรับนับถือของผู้อยู่ใต้ปกครอง การป้องกันปราบปราม และลงโทษผู้ฝ่าฝืนกฎหมาย การให้รางวัลหรือปูนบำเหน็จแก่ผู้ปฏิบัติตามหรือกระทำความชอบให้แก่แผ่นดิน และกระบวนการตรวจสอบความจริงในคดีอาญาที่แตกต่างและเป็นรากฐานต่อกระบวนการตรวจสอบความจริงในปัจจุบัน²

การจะพิจารณากระบวนการตรวจสอบค้นหาความจริงในกฎหมายตราสามดวงนั้น ผู้เขียนมีความเห็นว่าจะเป็นที่จะต้องทำความเข้าใจในระบบและโครงสร้างของกฎหมายตราสามดวงเสียก่อน เนื่องจากโครงสร้างในกฎหมายตราสามดวงกับกฎหมายในปัจจุบันมีลักษณะทั้งที่เหมือนกันและแตกต่างกัน การศึกษาโครงสร้างของกฎหมายตราสามดวงจะทำให้สามารถเข้าใจในระบบกฎหมายตราสามดวงได้อย่างชัดเจนยิ่งขึ้น

¹ ตราขุนหญิง, "กฎหมายตราสามดวง" อุลพาท ,41,6 : (พฤศจิกายน-ธันวาคม 2537) น.169.

² โปรดดู ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 4

3.1 ที่มาของกฎหมายตราสามดวง

กำเนิดที่มาของกฎหมายตราสามดวงหรือประมวลกฎหมายรัชกาลที่ 1 นั้น คือ ในปี พ.ศ. 2347 เกิดกรณีอ้าแดงป้อมฟ้องหย่านายบุญศรีช่างเหล็กหลวง นายบุญศรีร้องทุกข์กล่าวโทษ พระเกษมกับนายราชาอรธว่า อ้าแดงป้อมนอกใจทำชู้ด้วยนายราชาอรธ แล้วฟ้องหย่านายบุญศรี นายบุญศรีไม่ยอมหย่า พระเกษมพิจารณาไม่เป็นธรรม ตัดสินให้หย่า สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้เอากฎหมายที่ศาลหลวงมาตรวจสอบกับหอหลวงและได้ความตรงกันว่า ชายหาผิดมิได้ หญิงขอหย่า ท่านว่าเป็นหญิงหย่าชายได้ ทรงเห็นว่าไม่ยุติธรรม จึงได้ให้มีการชำระสะสางเป็นการใหญ่ โดยแต่งตั้งคณะกรรมการขึ้นมา มีอาลักษณ์ 4 นาย ลูกขุน 3 นายและราชบัณฑิต 4 นาย เป็นกฎหมายตราสามดวงขึ้น ประทับตรา 3 ดวงคือตราพระราชสีห์ (ประจำตำแหน่งสมุหนายก) พระคชสีห์ (ประจำตำแหน่งสมุหพระกลาโหม) และบัวแก้ว (ประจำตำแหน่งโกษาธิบดี) จึงเรียกว่ากฎหมายตราสามดวง³

ในการชำระสะสางกฎหมายตราสามดวงนี้ ไม่ใช่กฎหมายใหม่ที่บัญญัติกฎหมายเกณฑ์ขึ้นใหม่แต่อย่างใด เพียงแต่รวบรวมพระราชกำหนด บทพระอัยการต่างๆ จากกฎหมายกรุงศรีอยุธยาให้ถูกต้อง รัดกุม เทียงธรรม (Restore หรือ Purify) เท่านั้น มิใช่ “Create New Law” แต่อย่างใด⁴

ในการพิจารณาโครงสร้างของกฎหมายตราสามดวงนั้น จำเป็นที่จะต้องศึกษาความเป็นมาทางประวัติศาสตร์ของระบบกฎหมายไทยโบราณเสียก่อน เมื่อเริ่มก่อตั้งราชอาณาจักรอยุธยา ไทยได้รับอิทธิพลของอารยธรรมของมอญ โดยนำคัมภีร์กฎหมายสำคัญของมอญที่เรียกว่า “ธรรมสัตถัม” ซึ่งมอญรับอิทธิพลมาจากคัมภีร์ธรรมศาสตร์ของฮินดูอีกทอดหนึ่ง เป็นหลักใหญ่ในการออกกฎหมายที่เรียกว่า “พระธรรมศาสตร์” จากนั้นพระมหากษัตริย์นำมูลคดีต่างๆ ในพระธรรมศาสตร์มาบัญญัติเป็นสาขาดิต่างๆ เรียกว่า “พระราชศาสตร์” ซึ่งนอกจากพระราชศาสตร์แล้ว พระมหากษัตริย์ได้ทำการออกกฎหมายเกี่ยวกับการบริหาร การปกครอง เพื่อสอดคล้องกับพระราชประสงค์ หรือสภาพปัญหาที่เกิดขึ้นในแต่ละสมัย นอกเหนือไปจากมูลคดีต่างๆ ในพระธรรมศาสตร์ กฎหมายส่วนนี้เรียกว่า “พระราชนิติศาสตร์”

³ พระวรวงศ์เธอกรมหมื่นพิทยาลาภฤๅณียากร, “พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงชำระสะสางกฎหมาย”, วารสารอัยการ, ปีที่ 7, 74 (กุมภาพันธ์ 2527) น.9-19.

⁴ Wales, H.G. Quaritch, Ancient Siamese Government and Administration, (London, Bernard Quaritch, 1934), p.166.

ในตอนต้นของกฎหมายแต่ละลักษณะจะมีการระบุหรืออ้างถึงข้อความเป็นภาษาบาลี เนื้อหาดลจดจนบทบัญญัติของกฎหมายดูจะมีที่มาจากคัมภีร์ธรรมศาสตร์ของมอญ ซึ่งเป็นคำตัดสินสอดคล้องกับคำสอนของมโนสราหรือที่กษัตริย์โบราณพระองค์ก่อนๆเห็นชอบด้วย เมื่อมีการถวายฎีกาไม่ว่าจะเป็นคำตัดสินในเรื่องทั่วไปหรือไม่ก็ตาม ต่อมาคำตัดสินเหล่านั้นก็กลายเป็นบทบัญญัติของกฎหมายไป ทำให้กฎหมายโบราณสยามเป็นแหล่งรวมของวิทยาการที่ติดต่อกัน เป็นลูกโซ่และมองเห็นภาพได้ชัดเจน⁵

3.2 โครงสร้างของกฎหมายตราสามดวง

โครงสร้างของกฎหมายตราสามดวงจึงแบ่งออกเป็น 3 ประการ⁶ คือ

- 3.2.1. พระธรรมศาสตร์ (มูลคดี)
- 3.2.2. พระราชศาสตร์ (สาขาคดี)
- 3.2.3. พระราชนิติศาสตร์ (ราชนิติคดี)

3.2.1. พระธรรมศาสตร์ แบ่งออกได้เป็น 2 ส่วนคือ

1. คำมูลแห่งบทพระธรรมศาสตร์ เป็นตำนานที่เล่าถึงการเกิดของพระคัมภีร์ตามลักษณะพราหมณ์ มีใจความถึงความเป็นมาของโลกมนุษย์ว่า เดิมโลกนี้ไม่มีคนอาศัยอยู่ แต่กลืนไอดินหอมขึ้นไปถึงพรหมโลก พวกพรหมก็เหาะลงมากินสิ่งที่เกิดจากดิน และกลายเป็นมนุษย์ เมื่อมนุษย์มีจำนวนมากขึ้น จึงได้ตกลงกันหาผู้ใดผู้หนึ่งสมมติขึ้นให้เป็นหัวหน้าเรียกว่า "สมมติราช" พญาสมมติราชมีอำมาตย์ผู้ใหญ่ซึ่งมีบุตรชายสองคนชื่อ "ภัทร" และ "มนูสาร" ทั้งสองเข้ารับราชการด้วยความเฉลียวฉลาด ทั้งคู่ได้พิจารณาตัดสินคดีเป็นที่พอใจแก่ราชกรเป็นอย่างมาก ต่อมามนูสารเกิดความละอายใจในการที่ราชกรติเตียนเรื่องการวินิจฉัยคดีพิพาทแห่งกรรมสิทธิ์ผลแดงใน ไร่แดงซึ่งอยู่ติดกันผืนผลาด จึงหลบไปบวชเรียนจนจบอภิญญาห้าสมาบัติแปด มีวิชาความรู้สูง สามารถเหาะเหินเดินอากาศได้และได้ไปยังขอบจักรวาล พบบทพระ

⁵ ร. แลงการ์ด, "ทาสในกฎหมายไทย". แปลโดย ไพโรจน์ กัมพูสิริ, วารสารนิติศาสตร์ ปีที่ 28, ฉบับที่ 2 : (มิถุนายน 2541), น.324.

⁶ กฤษฎา บุญยสมิต, "โครงสร้างกฎหมายตราสามดวง", วารสารนิติศาสตร์ ปีที่ 34, ฉบับที่ 2 : (มิถุนายน 2547) น.236.

ธรรมศาสตร์ปรากฏอยู่บนกำแพงจักรวาล จึงกลับมาทูลพญาสมมติราชถึงหลักการปกครองบ้านเมือง และการพิจารณาความ ตั้งแต่นั้นมาการปกครองบ้านเมืองก็ดีขึ้นเพราะมีพระธรรมศาสตร์เป็นหลักค้ำครอง⁷

2. ตัวยศพระธรรมศาสตร์ คือส่วนที่ว่าด้วยมูลคดีต่างๆ 39 มูลคดี พระมหากษัตริย์ไม่อาจกำหนดมูลคดีขึ้นใหม่ได้เป็นไปตามแนวคิดของลัทธิพราหมณ์ว่าคัมภีร์พระธรรมศาสตร์เป็นคัมภีร์ศักดิ์สิทธิ์ เป็นหลักคำสอนในการดำรงชีวิตที่ชอบ มีลักษณะเป็นหลักสากลกำหนดโดยพระผู้เป็นเจ้า มิได้เกิดขึ้นจากน้ำมือของมนุษย์ หลักการตามคัมภีร์ศักดิ์สิทธิ์ที่ว่านี้ ไม่ว่าผู้ใดก็ไม่สามารถที่จะเปลี่ยนแปลงและละเมิดได้ ในบทที่ว่าด้วยธรรมศาสตร์นี้ ก็จะมีแต่เรื่องราวของการค้นพบอันพิสดารและการลำดับมูลเหตุวิวาทแห่งคดี จะมีข้อความมากมายรวมถึงรายละเอียดที่ฟุ่มเฟือยอยู่บ้าง หลักการใหญ่ๆ ในคัมภีร์พระธรรมศาสตร์จะกำหนดมูลคดี ออกเป็นสองประเภท คือ มูลคดีแห่งผู้พิพากษาและตุลาการ 10 ประการ ซึ่งเป็นกฎหมายแม่เกี่ยวกับอำนาจศาลและวิธีพิจารณาความ ได้แก่

1. ลักษณะอินทภาษ	2. ลักษณะพระธรรมบัญญัติ
3. ลักษณะพยาน	4. ลักษณะตัดพยาน
5. ลักษณะว่าต่างแก้ต่าง	6. ลักษณะตัดสำนวน
7. ลักษณะรับฟ้อง	8. ลักษณะประวิงความ
9. ลักษณะกรมศักดิ์ (พรหมทัณฑ์)	10. ลักษณะตัดฟ้อง

และมูลคดีวิวาท 29 ประการ อันเป็นกฎหมายแม่ที่กำหนดสิทธิ และหน้าที่ของบุคคลที่เกิดกรณีพิพาทต่อกันไม่ว่าจะเป็นคดีแพ่ง อาญา อื่นใด⁸ ได้แก่

1. ลักษณะภูมนี้	2. ลักษณะข้อพระราชทรัพย์
3. ลักษณะแบ่งมรดก	4. ลักษณะให้ปัน
5. ลักษณะจ้างวาน	6. ลักษณะพนัน
7. ลักษณะซื้อขาย	8. ลักษณะโจร
9. ลักษณะที่บ้านที่นา	10. ลักษณะที่ไร่ที่สวน
11. ลักษณะทาส	12. ลักษณะวิวาทตีต่อกัน

⁷ พชรินทร์ เปี่ยมสมบุญ, การปฏิรูปกฎหมายของประเทศไทย ตั้งแต่ พ.ศ. 2411 จนถึง พ.ศ. 2578, น.10.

⁸ เพ็งอ้าง, น.11.

13. ลักษณะผิวเมื่อย	14. ลักษณะโทษในพระราชสงคราม
15. ลักษณะกบฏศึก	16. ลักษณะละเมิดพระราชบัญญัติ
17. ลักษณะเบียดบังอากรขนอนตลาด	18. ลักษณะข่มเหงท่าน
19. ลักษณะที่กระหนาบคาบเกี่ยว	20. ลักษณะบุกรุก
21. ลักษณะลักพา	22. ลักษณะความสาเหตุ
23. ลักษณะเกษียณอายุ	24. ลักษณะฝากทรัพย์
25. ลักษณะทำกฤตยาคม	26. ลักษณะเช่า
27. ลักษณะยืม	28. ลักษณะแบ่งปันบ้านแผนกหมู่ชา
29. ลักษณะอุทธรณ์	รวมเป็นมูลคดีทั้งสิ้น 39 ประการ

3.2.2 พระราชศาสตร์ เป็นสาขาคดีมาจากมูลคดี 39 ประการข้างต้น พระธรรมศาสตร์(อิงบาลี) กำหนดให้พระมหากษัตริย์นำมูลคดีทั้ง 39 ประการนี้เป็นหลักในการบัญญัติสาขาคดีต่างๆ ซึ่งเรียกว่า “พระราชศาสตร์”

โดยแบ่งเป็น 2 สาขาคดี ดังนี้

1. สาขาคดีจากมูลคดีแห่งผู้พิพากษา ตุลาการ 10 ประการ (5 หมวด) ได้แก่
 - 1.1 หลักอรรถภาษ
 - 1.2 พระธรรมนุญ
 - 1.3 พระอัยการลักษณะพยาน (รวมพิสูจน์ค้าน้ำ ลุยเพลิง)
 - 1.4 พระอัยการลักษณะรับฟ้อง
 - 1.5 พระอัยการลักษณะตุลาการ
2. สาขาคดีจากมูลคดีวิวาท 29 ประการ (13 หมวด) ได้แก่
 - 2.1 พระอัยการลักษณะกู่หน้
 - 2.2 พระอัยการอาชญาหลวง – อาชญาราษฎร์
 - 2.3 พระอัยการลักษณะมรดก
 - 2.4 พระอัยการเบ็ดเสร็จ
 - 2.5 พระอัยการลักษณะโจร
 - 2.6 พระอัยการทาส
 - 2.7 พระอัยการลักษณะวิวาทคำต่อกัน
 - 2.8 พระอัยการลักษณะผิวเมื่อย
 - 2.9 พระอัยการกบฏศึก

2.10 พระอัยการลักพาลูกเมียผู้คนท่าน

2.11 พระอัยการพรมศักดิ์

2.12 พระอัยการบานแผนก

2.13 พระอัยการลักษณะอุทธรณ์

3.2.3 พระราชนิติศาสตร์ คือกฎหมายเกี่ยวกับการบริหารและการปกครองที่พระมหากษัตริย์บัญญัติขึ้น นอกเหนือจากที่กำหนดไว้ในมุลคดี 39 ประการ ตามคัมภีร์พระธรรมศาสตร์ เพราะการบริหารบ้านเมืองย่อมเกิดสภาพปัญหาเนื่องจากจารีตประเพณี วัฒนธรรมอุปนิสัย และวิถีชีวิตของชนในทุกชั้น ดังนั้นจึงต้องมีการออกกฎหมายเกี่ยวกับการบริหารและการปกครอง ให้สอดคล้องกับสภาพบ้านเมืองและถูกต้องตามพระราชประสงค์ของพระมหากษัตริย์แต่ละพระองค์ ซึ่งต้องสอดคล้องกับพระธรรมศาสตร์ด้วย อีกทั้งยังทรงพระราชอำนาจที่จะปรับปรุงหรือเปลี่ยนแปลงยกเลิกกฎหมายในรายละเอียดที่บัญญัติไว้ในสาขาคดี (พระราชศาสตร์) ได้ด้วย

พระราชนิติศาสตร์ (ราชนิติคดี) แบ่งออกเป็นหมวดหมู่ได้ดังนี้

1. กฎมณเฑียรบาล
2. พระอัยการตำแหน่งนาพลเรือน
3. พระอัยการนายทหารหัวเมือง
4. กฎ 36 ข้อ
5. พระราชกำหนดเก่า
6. พระราชบัญญัติ
7. พระราชกำหนดใหม่
8. กฎพระสงฆ์

พระราชศาสตร์และพระราชนิติศาสตร์นี้ ทั้งพระธรรมศาสตร์และพระราชศาสตร์ต้องประกอบซึ่งกันและกัน จึงจะเป็นกฎหมายที่สมบูรณ์ ทั้งนี้เพราะแม้พระธรรมศาสตร์จะมีความศักดิ์สิทธิ์และเป็นมูลฐานของพระราชศาสตร์ แต่พระธรรมศาสตร์ก็อาจเป็นหมันได้ หากพระมหากษัตริย์มิได้ทรงเป็นพระราชธุระจัดให้บทบัญญัติในพระธรรมศาสตร์นั้นได้รับการเคารพปฏิบัติตาม โดยวิธีการต่างๆ ที่พระองค์มีอำนาจจะทรงใช้ได้⁹

⁹ ร.แสงกาต์, ประวัติศาสตร์กฎหมายไทย เล่ม 1-2, มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, พิมพ์ครั้งที่ 1 (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช จำกัด, 2526), น.44-45.

แม้พระมหากษัตริย์จะใช้พระราชอำนาจหรือพระราชโองการฝืนพระธรรมศาสตร์หรือจารีตประเพณีไปบ้าง ก็ถือว่ามิใช่ผลเชิงบังคับด้วยพระราชอำนาจเท่านั้น หากมีผลผูกพันเช่นกฎหมายไม่ ทั้งนี้จะเห็นได้จากพระบรมราชวินิจฉัยของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าฯ ทรงมีพระบรมราชวินิจฉัยคดีอำแดงป้อมฟ้องหย่านายบุญศรีว่ากฎหมายเก่าที่นำมาปรับใช้ไม่ถูกต้องและทรงให้ชำระกฎหมายเสียใหม่ เป็นเพียงการแก้ไขบทที่คลาดเคลื่อนให้ถูกต้องตรงกับหลักความยุติธรรมตามพระธรรมศาสตร์เท่านั้น¹⁰

โครงสร้างกฎหมายตราสามดวงนี้ยังมีนักกฎหมายทางประวัติศาสตร์กฎหมายให้ความเห็นเกี่ยวกับการจำแนกโครงสร้างกฎหมายตราสามดวงดังนี้

ร. แลงการ์ดมีความเห็นเนื้อหาของกฎหมายตราสามดวงในส่วนกฎหมายเอกชนโดยนำนิติเหตุ นิติกรรม สัญญาและทรัพย์สินมาเป็นหลักในการจำแนกเน้นสิทธิและหน้าที่ระหว่างบุคคลกับบุคคลกับรัฐ แบ่งออกเป็น 3 กลุ่มใหญ่ๆ¹¹ คือ

กลุ่มที่ 1 ละเมิด ซึ่งละเมิดตามความคิดของ ร. แลงการ์ดเป็นเรื่องของการฝ่าฝืนพระราชโองการหรือละเมิดพระราชอาญา เป็นความผิดทางอาญาและผู้กระทำจะต้องมีโทษตามวิธีบังคับของกฎหมายอาญาอันแตกต่างจากละเมิดทางแพ่งตามกฎหมายปัจจุบัน แบ่งเป็นบทต่างๆ ได้แก่

บทที่ 1 ข้อความทั่วไป

บทที่ 2 ลักษณะอันสามัญแก่การละเมิดทุกชนิด

บทที่ 3 การละเมิดที่กระทำต่อบุคคล ได้แก่ การทำร้ายร่างกาย การฆ่าคนตาย การสบประมาท

บทที่ 4 การละเมิดที่กระทำต่อทรัพย์สิน ได้แก่ การลักทรัพย์ การเป็นขู้ การข่มขืน การทำชำเรา การยักยอก การละเมิดเกี่ยวกับภักสิกรรม

บทที่ 5 การเปลี่ยนแปลงระบอบในการละเมิดเข้าสู่แนวคิดของกฎหมายปัจจุบัน

กลุ่มที่ 2 สัญญา แบ่งเป็น 2 พวกคือ

1. สัญญาที่ต้องทำเป็นลายลักษณ์อักษรต่างๆจึงจะบังคับตามกฎหมายได้ เช่น สัญญาค้ำประกัน สัญญากู้ สัญญาขายฝากทาส

¹⁰ กิตติศักดิ์ ปกติ, การปฏิรูประบบกฎหมายไทยภายใต้อิทธิพลของยุโรป, น.49-54.

¹¹ ร.แลงการ์ด, อ้างแล้ว เจริญธรรมที่ 9, น.44-45.

2. สัญญาที่เกิดจากบุคคลฝ่ายหนึ่งได้ส่งมอบทรัพย์สินให้บุคคลอีกฝ่ายหนึ่งเรียกว่า ทรัพย์สินสัญญา ได้แก่ สัญญาซื้อขาย สัญญาเช่า สัญญาฝาก สัญญาเช่า สัญญาจำนำ สัญญาจ้าง และวาน สัญญาให้ สัญญาหุ้นส่วน สัญญาพินัยชนต่อ

กลุ่มที่ 3 ที่ดิน เป็นเรื่องกรรมสิทธิ์ที่ดินซึ่งพระมหากษัตริย์ทรงเป็นเจ้าของที่ดินแต่เพียงผู้เดียว หนังสือสำคัญเกี่ยวกับที่ดินเพื่อประโยชน์ในการเก็บภาษีอากร

ในขณะที่ ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมช แบ่งเนื้อหาเกี่ยวกับกฎหมายสมัยกรุงศรีอยุธยาในส่วนที่เป็นกฎหมายทั่วไปออกเป็น 3 กลุ่ม¹² คือ

1. กฎหมายสารบัญญัติ ว่าด้วยเรื่องสิทธิและหน้าที่ของบุคคลตามกฎหมายกล่าวทั้งทางแพ่งและอาญารวมกันไป เนื่องจากสมัยก่อนมิได้มีการแบ่งแยกแพ่งและอาญาอย่างในปัจจุบัน โดยยึดหลักตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บรรพ 1-6 แบ่งเป็น

1.1 มูลละเมิด แบ่งเป็น พระอัยการพรมศักดิ์ ว่าด้วยเรื่องการกำหนดค่าตัวคนเมื่อชดใช้ค่าเสียหาย , พระอัยการลักพาผู้คนท่าน ว่าด้วยเรื่องการปรับไหมผู้ที่พาลูกเมียหรือทาสหนี, พระอัยการลักษณะวิวาทตีต่่า ว่าด้วยเรื่องการปรับไหมตามศักดิ์เมื่อเกิดเหตุ, พระอัยการลักษณะโจร ว่าด้วยเรื่องลักษณะโจร ประเภทของโจร การสอบสวน การใช้จารีตนครบาล โทษ ความผิดลหุโทษและกฎหมายเบ็ดเสร็จ ว่าด้วยเรื่องกฎหมายที่ดิน กฎหมายเอกเทศสัญญา การบุกรุก ละเมิดบางชนิดและคดีอื่นๆ

1.2 กฎหมายลักษณะบุคคล ลักษณะทาส จำแนกประเภททาสอันควรใช้ตามบาติธรรมศาสตร์ไว้ 7 ประการ

1.3 ลักษณะหนี้และเอกเทศสัญญา บัญญัติไว้เป็นสาขาคดีในกฎหมายลักษณะภู่นี้ และในกฎหมายลักษณะเบ็ดเสร็จ

1.4 กฎหมายลักษณะทรัพย์สิน ว่าด้วยเรื่องที่ดินอันเป็นของพระเจ้าอยู่หัว

1.5 กฎหมายลักษณะครอบครัวผัวเมีย ว่าด้วยเรื่องเกี่ยวกับกฎหมายครอบครัว การเป็นผัวเมีย การหย่า โทษของการคบชู้ การแบ่งทรัพย์สินเมื่อหย่า เป็นต้น

1.6 กฎหมายลักษณะมรดก ว่าด้วยเรื่องมรดก พินัยกรรม พยานตามพินัยกรรมอันแตกต่างจากในปัจจุบัน

¹² เสนีย์ ปราโมช, ม.ร.ว., ปาฐกถาเรื่องกฎหมายสมัยกรุงศรีอยุธยา, (พระนคร, สำนักพิมพ์ห้างหุ้นส่วนจำกัดศิพร, 2510), น. 1-82.

2. กฎหมายวิธีสบัญญัติ เป็นกฎหมายเกี่ยวกับวิธีพิจารณาความในศาลและการจัดระเบียบทางศาล ได้แก่

2.1 พระธรรมนูญ ว่าด้วยเรื่องกำหนดอำนาจศาล

2.2 กฎหมายลักษณะรับฟ้อง

2.3 กฎหมายลักษณะพยาน

2.4 กฎหมายลักษณะพิสูจน์น้ำหนักพยาน

2.5 กฎหมายลักษณะตระลาการ

2.6 พระอัยการลักษณะอุทธรณ์

3. กฎหมายปกครอง แบ่งออกเป็น 5 ลักษณะ ได้แก่

3.1 พระอัยการตำแหน่งนาพลเรือนทหารหัวเมือง ว่าด้วยเรื่องทำเนียบกำหนดศักดินาราชทินนามตำแหน่งยศหน้าที่ข้าราชการต่างๆ

3.2 พระอัยการลักษณะบานแผนก เป็นกฎหมายขึ้นทะเบียนพลเมืองไว้ใช้ราชการ

3.3 กฎหมายอาญาหลวง อาญาราชฎี เป็นกฎหมายเกี่ยวกับผู้ที่คิดทรยศต่อพระมหากษัตริย์ ประทุษร้ายเบียดบังพระราชทรัพย์ตลอดจนกระทำความผิดล่วงเกินพระราชอาญา

3.4 พระอัยการกบฏศึก เป็นกฎหมายเกี่ยวกับการคิดประทุษร้ายพระเจ้าอยู่หัวรวมทั้งประทุษร้ายทำลายความสงบในบ้านเมือง

3.5 กฎมณเฑียรบาล เป็นกฎหมายรักษาความสงบความปลอดภัยในพระบรมมหาราชวัง ตลอดจนระเบียบการเฝ้าและพระราชกิจส่วนพระองค์

การแบ่งโครงสร้างกฎหมายตราสามดวงนี้ ผู้ช่วยศาสตราจารย์พิริณัย ไชยแสงสุกุล และคณะ แบ่งเนื้อหาในบทบัญญัติของกฎหมายที่แบ่งออกเป็น 3 เล่ม ดังนี้¹³

เล่มที่ 1 เป็นการรวบรวมกฎหมายมหาชน (การปกครองและวิธีพิจารณาคดี) คือ

(2) พระธรรมนูญ

(3) หลักอรรถาธิบาย

(4) กฎมณเฑียรบาล

(5) พระธรรมนูญ

(6) พระอัยการพรมศักดิ์

(7) พระอัยการตำแหน่งนาพลเรือน

(8) พระอัยการตำแหน่งนาทหารหัวเมือง

(9) พระอัยการบานแผนก

¹³ พิริณัย ไชยแสงสุกุลและคณะ, วิจัยพื้นฐานเรื่อง กฎหมายแห่งราชอาณาจักรสยาม : ศึกษาเปรียบเทียบโครงสร้างระบบกฎหมายและเนื้อหาบทบัญญัติของอาณาจักรสยามและอาณาเขตทักษิณ, (ธันวาคม 2533- มิถุนายน 2537), น.123-125.

(10) พระอัยการลักษณะรับฟ้อง	(11) พระอัยการลักษณะพยาน
(12) พิสูจน์ ดำน้ำ ลุยเพลิง	(13) พระอัยการลักษณะตระลาการ
(14) พระอัยการลักษณะอุทธรณ์	

เล่มที่ 2 เป็นการรวบรวมกฎหมายแพ่งและอาญา คือ

(15) พระอัยการลักษณะผิดเมีย	(16) พระอัยการทาส
(17) พระอัยการลักพาลูกเมียผู้คนท่าน	(18) พระอัยการลักษณะมรดก
(19) พระอัยการลักษณะกัณฑ์	(20) พระอัยการเบ็ดเสร็จ
(21) พระอัยการลักษณะวิวาทตีต่อกัน	(22) พระอัยการลักษณะโจร
(23) พระอัยการอาญาหลวง	(24) พระอัยการอาญาราชฎ
(25) พระอัยการกบฏศึก	

เล่มที่ 3 เป็นการรวบรวมเบ็ดเตล็ดที่ไม่ใช่ฉบับที่เริ่มต้นคำว่าพระอัยการ คือ

(26) กฎพระสงฆ์	(27) กฎ 36 ข้อ
(28) พระราชบัญญัติ	(29) พระราชกำหนดเก่า
(30) พระราชกำหนดใหม่	

3.3 โครงสร้างย่อยของกฎหมายตราสามดวง

ก่อนที่จะทำการวิเคราะห์ในโครงสร้างของกฎหมายตราสามดวงเทียบกับกฎหมายปัจจุบัน ควรที่จะแบ่งประเภทของคดีความ ศาล ผู้พิจารณาตัดสิน และคู่ความ ในระบบโครงสร้างย่อยของกฎหมายตราสามดวงออกเป็น 4 ประเภท ดังนี้¹⁴

- 3.3.1 ประเภทของคดีความ
- 3.3.2 ประเภทของศาล
- 3.3.3 ประเภทของผู้พิจารณาตัดสิน
- 3.3.4 ประเภทของคู่ความ

¹⁴ กฤษฎา บุญยสมิต, กฎหมายตราสามดวง: แว่นส่องสังคมไทย, ผลงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ ลำดับที่ 2 โครงสร้างกฎหมายตราสามดวง: การพิจารณาใหม่, พิมพ์ครั้งที่ 1, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์เฟื่องฟ้า, 2547) น.24.

3.3.1 ประเภทของคดีความ

คดีความที่เกิดขึ้นอันเป็นการฝ่าฝืนพระราชศาสตร์ที่สืบสาขาคดีมาจากบาลีพระธรรมศาสตร์ก็ดี ฝ่าฝืนพระราชนิติศาสตร์ก็ดี ไม่ว่าจะเป็นคดีเรื่องใดๆ มีบัญญัติไว้ในพระราชกำหนดใหม่ ฉบับที่ 6 เป็นความรับสั่ง โดยบัญญัติไว้ถึงกระบวนการพิจารณาความว่าต้องดำเนินการอย่างไร ซึ่งตามพระราชบัญญัติดังกล่าวบัญญัติว่าผู้มีความผิดจะต้องไปฟ้องต่อลูกขุน ณ ศาลาและศาลหลวง โดยไปร้องต่อเจ้าศาล นำเอาผู้ฟ้องไปเขียนคำฟ้องต่อหน้าลูกขุน หากเป็นความแพ่งให้มาฟ้องร้องใน 15 วัน หากเป็นความอาญา อุทธรณ์ นครบาล มรดก ให้มาฟ้องร้องภายในเวลาที่กฎหมายกำหนด

ฉะนั้น จึงแบ่งคดีความตามประเภทของคดีความได้ 5 ประเภทคดีใหญ่ ๆ คือ

1. ความแพ่ง (คนละความหมายกับคดีแพ่งในปัจจุบัน ให้ดูพระธรรมนูญ บทที่ 5, 8, 11, 12, 14, 15)
2. ความอาญา (ให้ดูพระธรรมนูญ บทที่ 2, 3, 14)
3. ความอุทธรณ์ (คนละความหมายกับคดีอุทธรณ์ปัจจุบัน เป็นเรื่องคู่ความพิพาทกับผู้พิพากษาหรือตุลาการ ดูพระธรรมนูญ บทที่ 1)
4. ความนครบาล (คดีอุกฉกรรจ์ทั้งหลาย ดูพระธรรมนูญ บทที่ 4, 5)
5. ความมรดก (ดูพระธรรมนูญ บทที่ 6)

รายละเอียดอื่นๆ จะมีปรากฏในพระราชกำหนดเก่า ฉบับที่ 50 (พระราชกำหนดเก่าคือพระราชกำหนดที่จดจำได้มาแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยา แต่พระราชกำหนดใหม่มาสะสมรวมกันในสมัยรัตนโกสินทร์) ซึ่งจะชี้ให้เห็นถึงสภาพปัญหา อำนาจศาลที่เหลื่อมล้ำกัน และยังแสดงให้เห็นถึงกระบวนการยุติธรรมในสมัยนั้นๆ

นอกจากนี้ยังมีคดีที่มีลักษณะพิเศษบางประการที่ไม่เป็นไปตามหลักเกณฑ์ปกติ ได้แก่

1. คดีกรณีพิพาทระหว่างชาวกรุงหรือชาวต่างประเทศฝ่ายหนึ่งกับชาวต่างประเทศด้วยกัน ไม่ว่าจะเป็นฝรั่ง อังกฤษ ฮอลันดา แขกชวา แขกมลายู ญวน จีน ที่เข้ามาสู่พระบรมโพธิสมภาร หากเกิดเหตุฟ้องในกรุง ให้ขุนพิณิจไกรราชปลัด กรมพระคลัง เป็นผู้พิจารณาคดี หากเป็นเหตุฟ้องในหัวเมืองให้ยกกระบัตรเป็นผู้พิจารณา ทั้งยังกำหนดด้วยว่าชาวต่างประเทศที่เข้ามามีคดีความในเมืองใดก็ให้ใช้กฎหมายของเมืองนั้น

2. คดีกรณีขุนนางหรือราษฎรได้รับความเดือดร้อนทำฎีกาทูลเกล้าฯ ถวาย มีขั้นตอนกำหนดให้ผ่านการกลั่นกรองโดยมุลนาย สมุหนายก หรือสมุหกลาโหมตามลำดับก่อน เรื่องที่ทำฎีกาทูลเกล้าฯ ต้องเป็นเรื่องที่สำคัญ หากเป็นคดีธรรมดา ห้ามมิให้รับฎีกานั้นทูลเกล้าฯ ถวาย แต่ให้ส่งไปให้พิจารณาตามกระทรวงความที่คดีอยู่ในอำนาจ ดังปรากฏในพระราชกำหนดเกล้าฯ ฉบับที่ 15

3. คดีพิพาทเกี่ยวกับการพนันถือว่ามีลักษณะพิเศษ ไม่มีการนำเข้าสู่กระบวนการยุติธรรมของศาล แต่กำหนดให้ขุนนางที่เกี่ยวข้องเป็นผู้ตัดสินตามธรรมเนียมป่อนการพนัน ดังปรากฏในพระราชบัญญัติ ฉบับที่ 19

4. คดีพิพาทแต่มีกระบวนการให้ตกลงกัน หรืออาจสันนิษฐานได้ว่าไกล่เกลี่ย ประนีประนอมกันได้จึงไม่ต้องประทับฟ้อง กฎหมายเก่าใช้คำว่า “ความเถ่า, ความแก่” ดังปรากฏในพระราชบัญญัติ ฉบับที่ 5

3.3.2 ประเภทของศาล

ศาลที่มีอำนาจชำระคดีนั้น มีองค์ประกอบต้องพิจารณาทั้งประเภทคดี สังเกต และฐานะของคู่ความในคดี หากพิจารณาในพระธรรมนูญ บทที่ 1 ถึง 15 ซึ่งพระธรรมนูญ เป็นพระราชบัญญัติที่กำหนดโครงสร้างของระบบราชการ ตำแหน่ง ตรา หน้าที่ และองค์กรศาล อำนาจศาล ตลอดจนเขตอำนาจของศาลยุติธรรมต่างๆ จะปรากฏศาลที่มีอำนาจซึ่งสังกัดกรมต่างๆ รวม 14 ศาล กับศาลรับสั่งจำนวนเล็กน้อย สุดแต่จะทรงโปรดให้มีขึ้นสำหรับชำระความรับสั่ง และยังมีศาลหัวเมืองต่างๆ อีกด้วย

แต่เมื่อพิจารณาลงไปในรายละเอียดรายมาตราหรือบทต่างๆ ของพระธรรมนูญ พระอัยการตำแหน่งนาพลเรือน พระอัยการตำแหน่งนาทหารหัวเมือง ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับตัวบุคคลที่ทำหน้าที่ตัดสินคดีประกอบกับพระราชกำหนดเกล้าฯ ฉบับที่ 31 และ 50 ซึ่งจะอธิบายความถึงศาลและอำนาจศาลต่างๆ ได้

ขอบเขตอำนาจศาลแบ่งออกได้เป็น 2 ประเภท คือ

- 1) ศาลที่มีขอบเขตอำนาจพิจารณาคดีความที่เป็นเรื่องเฉพาะกรณี เช่น ศาลกรมนา ศาลกรมธรรมการ ศาลกรมท่ากลาง ศาลกรมแพทยา ศาลกรมสัสดี เป็นต้น
- 2) ศาลที่มีอำนาจในการพิจารณาคดีที่กว้างกว่า เช่น ศาลหลวงที่ได้พิจารณาความอุทธรณ์ต่างๆ ศาลกรมวังที่ได้พิจารณาคดีความที่คนในสังกัดกรมต่างๆ ในกรมวัง (สมใน) ตกเป็นคดีจำเลยในความอาชญาฯ แพ่ง หรือนครบาล

ประเภทของศาลแบ่งได้ออกเป็น 14 ประเภท¹⁵ ดังนี้

1. ศาลมหาดไทย (ศาลหลวง) หรือศาลลูกขุน พิจารณาคดีความอุทธรณ์ โดยขุนบุรินทร์ราชปลัดนั่งศาลหลวง (ศักดินา 800) เป็นผู้พิจารณาซึ่งการอุทธรณ์นี้จะแตกต่างจากปัจจุบัน กล่าวคือ เป็นการอุทธรณ์ในกรณีตุลาการหรือศาลมีพฤติกรรมต่างๆ ที่มีขอบ ศาลนี้จะรับอุทธรณ์จากศาลของกรมทุกกรมในการปกครองส่วนกลาง เช่น ไม่เต็มใจพิจารณาคดี ไม่ให้เผชิญพยาน ละเมิดอำนาจศาลอื่น เลี้ยงสอนลูกความ หรือเป็นชู้กับลูกความ เป็นต้น และหากคดีนี้เกิดขึ้นที่หัวเมืองอำนาจพิจารณาเป็นของศาลหน้าโรง โดยเป็นหน้าที่ของผู้รักษาเมืองเป็นผู้พิจารณา

2. ศาลราษฎร (กรมมหาดไทย) พิจารณาคดีในส่วนกล่าวหาตระลาการว่า กระทำการข่มเหง จับกุม จ้องจับบุคคลอื่นโดยพลการ เอาทรัพย์สินของบุคคลอื่นมาเป็นประโยชน์ส่วนตน หรือข่มขืนลูกความ หากเกิดในหัวเมืองเป็นหน้าที่ของขุนปลัดและรองปลัดพิจารณา (ศักดินา 800) โดยหากจำเลยมิใช่ตระลาการจัดว่าเป็นคดีของศาลอาชญา นอก (กรมพระกลาโหม) โดยขุนประชาเสพเป็นผู้พิจารณา และหากจำเลยเป็นสมเ็น ขุนอินอาชญาผู้ดำรงตำแหน่งอาชญาของกรมวังพิจารณา

3. ศาลสำรวจ (กรมมหาดไทย) หรือกระทรวงอาชญาจักร พิจารณาคดีกล่าวหาบุคคลผู้ไม่ใช่ญาติสนิท เสนอตัวว่าความเท็จหรือจำเลย และมีการเขียนหนังสือให้ราษฎรฟ้องร้องกัน โดยขุนอาชญาจักร (ศักดินา 800) (กรมมหาดไทย) เป็นผู้พิจารณา ส่วนในหัวเมืองเป็นหน้าที่ของศาลอาชญาพิจารณา

4. ศาลกรมพระนครบาล (กระทรวงนครบาล) พิจารณาความผิดกรณีต่างๆ เช่น ปล้นสดมภ์ เอาทรัพย์สินของบุคคลอื่น ลักพาลูกเมีย โพร่ ทาสของบุคคลอื่น ทำชู้กับภรรยาผู้อื่น ทำให้ผู้อื่นถึงแก่ความตาย เป็นต้น โดยหากเนื้อความไม่ถึงตายและจำเลยเป็นสมเ็น ขุนพรหมสุภา (ผู้ดำรงตำแหน่งนครบาลของกรมวัง) เป็นผู้พิจารณา หากจำเลยเป็นสมนอก ขุนจำเมือง (ศักดินา 800) เป็นผู้พิจารณา และหากคดีเกิดที่หัวเมืองก็เป็นหน้าที่ของขุนแขวง หมื่นแขวงเป็นผู้พิจารณาคดีที่มีเบี่ยงปรับต่ำกว่าแสนเบี้ย

5. ศาลแพ่งวัง พิจารณาความผิดกรณีแพ่งวังต่างๆ เช่น ต่อกัน สบประมาท ข่มขืนแต่ไม่ถึงชำเรา ทุบตีด้วยไม้หรือมือไม่ถึงสาหัส ทุ้ม ใช้อาย ฝ่าฝืนหย่ากัน บุกรุก จำนำ สมคบกับเมียหรือทาสบุคคลอื่น เป็นต้น ซึ่งหากคนของฝ่ายใดที่สังกัดกรมต่างๆ ตลอดจนข้าพระวัดในพระอาราม

¹⁵ เพิ่งอ้าง, น.28.

ต่างๆ ตามบัญชี ตกเป็นจำเลยในคดีแพ่ง อาชญา นครบาล มรดก หรือสรรพากร ให้นำไปพิจารณา
ยังศาลของกรมวัง และกรณีเกิดที่หัวเมือง ขุนสุพามาตราและรองสุพามาตราเป็นผู้พิจารณา

6. ศาลกระทรวงมรดก พิจารณาคดีเกี่ยวกับมรดก โดยมีการกำหนดข้อปฏิบัติสำหรับผู้
มีศักดินาตั้งแต่ 400 ถึง 10,000 ถึงแก่กรรม ทำให้เป็นมรดกหลวง โดยผู้รักษาทรัพย์ทำบัญชีมรดก
ยื่นต่อกรมมรดกให้ครบถ้วน มิให้ปิดบังอำพราง โดยให้เป็นอำนาจขุนศรีราชบุตร (ในกรมวัง) เป็นผู้
พิจารณา (ศักดินา 800) ส่วนในหัวเมือง ให้กรมมรดกหัวเมืองเป็นผู้พิจารณา

7. ศาลกรมท่า แบ่งเป็นกรมท่าซ้าย, กลาง, ขวา พิจารณาคดีของชาวต่างประเทศที่เข้า
มาอยู่ในพระราชอาณาจักรที่ฟ้องร้องกับชาวเมืองหรือชาวต่างประเทศด้วยกัน โดยให้พิจารณา
ตามจารีตประเพณีของพื้นที่ (เมือง) ที่ชาวต่างชาติอาศัยอยู่นั้น เป็นหน้าที่ของขุนพิณิจไจราช
ปลัด (กรมพระคลัง) เป็นผู้พิจารณา (ศักดินา 800) และหากคดีในหัวเมืองให้ยกกระบัตรเป็นผู้
พิจารณา

8. ศาลกรมนา พิจารณาคดีแพ่งนาและอาชญาณา เช่น เจ้าของสัตว์ปล่อยให้สัตว์ของ
ตนเข้าไปกินข้าวในที่นาของผู้อื่น วิวาทกันเรื่องโคและกระบือ ค้าตักกันด้วยเครื่องมือการเกษตร
ไถที่นาทับกันและไถที่นากระหนาบคาบเกี่ยวกัน โจรขโมยไม้หาบ จุดไฟเผาที่นาต้นข้าวเสียหาย
ทำให้เมล็ดข้าวเสียหาย เป็นต้น คดีอยู่ในอำนาจพิจารณาของกรมนา โดยมีขุนโภชธากจรเป็นปลัดนั่ง
ศาล (ศักดินา 800) หากเกิดในหัวเมืองเป็นหน้าที่ของขุนหมื่นกรมนาเป็นผู้พิจารณา

9. ศาลพระคลังมหาสมบัติ พิจารณาคดีที่เกี่ยวข้องกับการกู้หนี้ยืมเงินจาก
ท้องพระคลังและคดีพิพาทเกี่ยวกับภาษีอากรต่างๆ เช่น อากรตลาด ค่าน้ำ ภาษีผ่านด่าน (ขนอน)
ที่อยู่ในความดูแลของท้องพระคลัง โดยกรมพระคลังมีหน้าที่เป็นผู้พิจารณา

10. ศาลกรมธรรมการ พิจารณาคดีเกี่ยวกับคฤหัสถ์ฟ้องร้องว่าพระสงฆ์สามเณร
ต้องคดีเนื่องด้วยสตรีเพศ นักบวชหญิงเสพเมถุนกับพระสงฆ์สามเณรหรือคฤหัสถ์ และพระสงฆ์
สามเณรกระทำผิดศีลต่างๆ คือ คดีเกี่ยวกับภิกษุสามเณรนั่นเอง โดยเป็นหน้าที่ของกรมธรรมการ
เป็นผู้พิจารณาโดยมีขุนศรีปหานนท์เป็นปลัดนั่งศาล (ศักดินา 600) หากเกิดขึ้นในหัวเมืองเป็น
หน้าที่ของธรรมการหัวเมือง เป็นผู้พิจารณา

11. ศาลแพ่งกลาง พิจารณาคดีแพ่ง เช่น ความผิดต่อกัน สบประมาทกัน พุดจาปะโลม
ลูก หลาน และเมียบุคคลอื่น ช่มชู้แต่ไม่ถึงชำเรา ทบตีด้วยไม้หรือมือไม่ถึงสาหัส ทุ้ม ชื้อขาย
ฉ้อโกงยักยอก คดีในครอบครัว คดีลหุโทษ เป็นต้น โดยหากจำเลยเป็นสมนอก (ไพร่สม) ให้
เป็นหน้าที่ของกรมแพ่งกลางพิจารณา ขุนราชสุภาและขุนสุภาไชยเป็นปลัดนั่งศาล (ศักดินา 400
เท่ากัน) หากในหัวเมือง รองแพ่งเป็นผู้พิจารณา

12. ศาลแพ่งเกษม พิจารณาคดีแพ่งที่มีความร้ายแรงมาก เช่น ความผิดบุกรุกเข้าไปในเรือนทาสเรือนร้าง รับฝากสิ่งของ เช่า จำนำ เอาทรัพย์สินของบุคคลอื่นไปไม่บอกแก่เจ้าของ ปิดบังอำพรางไว้แล้วเรียกค่าไถ่ ทะเลาะวิวาทกันบาดเจ็บสาหัส ถ่มน้ำลายรดหัว หรือถูกบุคคลอื่น ช่มขึ้นเมีย ลูก หลานบุคคลอื่นถึงชำเรา สมคบกับเมียหรือทาสบุคคลอื่น เป็นต้น โดยหากจำเลยเป็นสมนอกเป็นหน้าที่ของกรมแพ่งกระเสมเป็นผู้พิจารณา ขุนสุภาพและขุนสุภาพานเป็นปลัดนั่งศาล (ศักดินา 400) หากคดีเกิดในหัวเมืองให้ขุนแพ่งเป็นผู้พิจารณา

ข้อน่าสังเกต คือ คดีประเภทนี้จะเป็นความผิดประเภทเกี่ยวกับคดีตามข้อ 2.11 แต่จะเป็นคดีที่มีความผิดร้ายแรงกว่าและโทษรุนแรงกว่า

13. ศาลกรมพระสุรัสวดี (สัสดี) พิจารณาคดีพิพาทเกี่ยวกับบ่าวไพร่ ข้าทาส บริวาร และการแบ่งคนตามบัญชี (บานพะแนก) คดีดังกล่าวนี้ให้เป็นหน้าที่ของกรมพระสุรัสวดี (กรมสัสดี) เป็นผู้พิจารณาคดี โดยแบ่งออกเป็นกรมพระสุรัสวดีซ้าย กลาง และขวา และหากเป็นคดีหัวเมืองให้ขุนสัสดีและรองสัสดีเป็นผู้พิจารณา

โดยในพระอัยการตำแหน่งนาพลเรือน ระบุว่า กรมพระสุรัสวดีกลางมีปลัดนั่งศาล 2 คน คือ ขุนวิสุทเณรและขุนศรีกระดานพล (ศักดินา 600 เท่ากัน) กรมพระสุรัสวดีซ้าย มีขุนพรหมราชพระยาเป็นปลัดนั่งศาล (ศักดินา 800) และกรมพระสุรัสวดีขวามีขุนอินวิเชียรเป็นปลัดบัญชีนั่งศาล (ศักดินา 800)

14. ศาลกรมแพทยา พิจารณาคดีกล่าวหากันว่า เป็นผีต่างๆ หรือเป็นผู้มีคาถาอาคม ใช้วานยาทำเสน่ห์ ทำแท้ง และการต่างแก่ผู้อื่นแต่ไม่ถึงตาย ตลอดจนคดีพราหมณ์และนักบวชศาสนาอื่นๆ ตกเป็นโจทก์หรือจำเลยในคดีแพ่งและคดีอาญา

โดยคดีเหล่านี้ให้กรมแพทยา เป็นผู้พิจารณา แบ่งออกเป็น 2 กรม คือ กรมแพทยาหน้า มีขุนพรหมเกวี่เป็นปลัดนั่งศาล (ศักดินา 800) และกรมแพทยาหลังมีขุนศรีเกวี่เป็นปลัดนั่งศาล (ศักดินา 800) หากคดีในหัวเมือง ให้ขุนหมื่นกรมแพทยาหัวเมืองเป็นผู้พิจารณา

ประเภทศาลดังที่กล่าวมา เป็นศาลสำหรับคดีความที่เกิดในกรุง แต่สำหรับศาลหัวเมือง หากเป็นการกล่าวหาอุทธรณ์ผู้พิพากษาศาลาการในเรื่องต่างๆ ที่กระทำไปโดยมิชอบในการพิจารณา และตัดสินคดีตามพระธรรมนูญบทที่ 1 เป็นอำนาจของศาลหน้าโรงผู้รักษาโรงเมืองพิจารณา ส่วนคดีที่ขึ้นศาลอาชญาราษฎร หากเกิดที่หัวเมืองก็เป็นอำนาจของศาลอาชญาราษฎรหัวเมือง ซึ่งขุนปลัดรองปลัดเป็นผู้พิจารณาตามพระธรรมนูญ บทที่ 2 และจะเห็นการกำหนดอำนาจศาลหัวเมือง ในประเภทคดีต่างๆ ตามพระธรรมนูญ บทที่ 3-8 , 10-14 ซึ่งกำหนดคู่กันไว้กับอำนาจศาลในกรุงสำหรับคดีประเภทเดียวกัน

ระบบศาลและตุลาการในหัวเมืองจะจัดตั้งขึ้นตามแบบเดียวกับศาลและตุลาการในเมืองหลวง คือขุนนางแต่ละคนจะมีศาลตัดสินคดีในกรมของตน แต่เจ้าเมืองและกรมการจะร่วมกันจัดตั้งศาลเป็นคณะทำหน้าที่แทนลูกขุน เพราะลูกขุนอยู่ไกลเกินไปที่จะให้คำปรึกษาแก่พวกเขาได้สะดวก หลังจากเจ้าเมืองและกรมการพิจารณาคดีแล้วก็จะส่งคดีไปตัดสินในศาลยกกระบัตรที่ได้รับแต่งตั้งจากกรมวังออกไปยังหัวเมืองต่างๆ จะเป็นผู้ทำหน้าที่คอยตรวจสอบเจ้าเมืองและกรมการและรายงานต่อพระมหากษัตริย์โดยตรง คดีอาญาที่ร้ายแรงจะถูกส่งจากหัวเมืองชั้นรองไปยังหัวเมืองใหญ่ ที่เมืองนั้นขึ้นอยู่ และเมื่อตัดสินคดีแล้วก็จะส่งกลับมายังหัวเมืองชั้นรองเพื่อดำเนินการจ่ายค่าปรับหรือเพื่อลงโทษคนที่ทำความผิด¹⁶

นอกจากนี้ตามพระราชกำหนดเก่า ฉบับที่ 33 ยังบัญญัติเกี่ยวกับการตั้งค่าผู้รักษาเมืองหรือตำแหน่งผู้รักษาหัวเมืองต่างๆ ไว้อีก โดยแบ่ง

- 1) หัวเมืองเอก จำนวน 2 เมือง ได้แก่ เมืองพิษณุโลก และ เมืองนครศรีธรรมราช
- 2) หัวเมืองโท จำนวน 6 เมือง ได้แก่ เมืองสวรรคโลก เมืองสุโขทัย เมืองกำแพงเพชร เมืองนครราชสีมา เมืองเพชรบูรณ์ และเมืองตะนาว
- 3) หัวเมืองตรี จำนวน 7 เมือง ได้แก่ เมืองพิไชย เมืองพิจิตร เมืองนครสวรรค์ เมืองจันทบุรี เมืองไชยา เมืองชุมพร เมืองพัทลุง
- 4) หัวเมืองจัตวา จำนวน 30 เมือง ได้แก่ เมืองบัวชุม เมืองไชยาตาน เมืองระยอง เมืองชนเมืองสมุทรสาคร เมืองสมุทรปราการ เมืองบางละมุง เมืองกุย เมืองปราณ เมืองนนทบุรี เมืองไชยนาญบุรี เมืองอุไทยธานี เมืองมะโนรม เมืองสรรค์บุรี เมืองสิงห์บุรี เมืองอินทบุรี เมืองพรมบุรี เมืองลพบุรี เมืองพันทบุรี เมืองศีลสวัสดิ์ เมืองไชโยก เมืองฉะเชิงช่า เมืองนครไชยศรี เมืองราชบุรี เมืองวิเศษไชยชาญ เมืองเพชรบุรี เมืองสมุทรสงคราม เมืองปะจิมบุรี เมืองนครนายก เมืองสระบุรี

ในพระราชกำหนดใหม่ ฉบับที่ 33 และฉบับที่ 44 บัญญัติเกี่ยวกับการปกครองหัวเมือง ส่วนกลางจะตั้งเจ้าเมือง (ผู้รักษาเมือง) ไปปกครองดูแล โดยเจ้าเมืองจะไม่มีเงินเดือนและต้องเสียค่าตราตั้งด้วย และยังมีการแต่งตั้งผู้รั้ง (เป็นเสมือนรักษาการในตำแหน่งเจ้าเมือง) ไปปกครองเมืองต่างๆ อีกด้วย ซึ่งผู้รั้งจะต้องเสียค่าตราตั้งเพียงอัตรา 2 ใน 3 ของเจ้าเมือง ส่วน

¹⁶ ควอริช เวลส์, การปกครองและการบริหารของไทยสมัยโบราณ, แปลโดยกาญจนิละทองศรี (สมเกียรติกุล) และยุพา ชุมจันทร์, มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, (กรุงเทพมหานคร, 2527), น.150-165.

ตำแหน่งที่รองลงมา คือ ปลัดเมือง กรมการเมือง ยกกระบัตร ฯลฯ ซึ่งมีที่มาของการแต่งตั้งแตกต่างกัน มีอำนาจหน้าที่ต่างๆ รวมทั้งการตัดสินใจด้วย

3.3.3 ประเภทบุคคลที่ทำหน้าที่พิจารณาและตัดสินคดี

บุคคลที่ทำหน้าที่พิจารณาและตัดสินคดีจะประกอบด้วย¹⁷

1.ตุลาการ (ตระลาการ) ของกระทรวงความ (ศาล) ที่รับผิดชอบพิจารณา ทำหน้าที่สอบสวนรวบรวมพยานหลักฐานและข้อเท็จจริงทั้งหมด (ชี้ข้อเท็จจริง) แล้วส่งสำนวนไปให้ผู้พิพากษา

2.ผู้พิพากษาที่ทำการชี้ข้อกฎหมายส่งให้ลูกขุน ซึ่งลูกขุนในความหมายดั้งเดิมหมายถึง ข้าราชการ (อำมาตย์มนตรี) ทั่วไป แต่ลูกขุน ณ ศาลหลวง หมายถึงผู้พิพากษาและผู้ปรับ เมื่อปฏิบัติหน้าที่จะเป็นอิสระแยกจากกัน และอาจกล่าวได้ว่าตามความหมายอย่างกว้างทั้งผู้พิพากษาและผู้ปรับต่างเป็นลูกขุน

3.ลูกขุนทำการชี้ขาดว่า ฝ่ายใดชนะคดี และฝ่ายใดแพ้คดี เพราะเหตุใด ตุลาการจะนำคำชี้ขาดของลูกขุนส่งให้ผู้ปรับวางโทษตามกฎหมาย แล้วส่งให้ตุลาการบังคับ ศาลตามกฎหมายตราสามดวงไม่มีศาลสูงดังเช่น ศาลอุทธรณ์ ศาลฎีกาในปัจจุบัน คู่ความที่ไม่พอใจการพิจารณาและคำตัดสินของศาลตามกระทรวงความต่างๆ จะเป็นกรณีพิพาทกับผู้พิพากษาศาลฎีกาที่ดี ต้องดำเนินการไปตามบทบัญญัติแห่งพระอัยการอุทธรณ์ต่อไป

ตามพระอัยการลักษณะตุลาการ แบ่งลักษณะตุลาการออกเป็น 6 จำพวก มีตุลาการจำพวกหนึ่งที่มีลักษณะพิเศษ เรียกว่า “ตระลาการอันคู่ความยอมให้บังคับเอง” เมื่อทำการตัดสินชี้ขาดแล้ว แม้ว่าคู่ความไม่พอใจก็ไม่อาจนำคดีมาอุทธรณ์ให้บังคับใหม่ได้ สำหรับในคดีแพ่งจะเปิดโอกาสให้มีการเลือกตุลาการผู้ไกลเกลี่ยลักษณะนี้ได้¹⁸ ตุลาการจำพวกนี้ คือ “อนุญาโตตุลาการ” ในปัจจุบันนั่นเอง

¹⁷ กฤษฎา บุญสมิต, อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 14 , น.34.

¹⁸ ควอริช เวลส์, อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 16, น.155.

3.3.4 ประเภทของคู่ความ

“คู่ความ” ในพระอัยการลักษณะรับฟ้อง ระบุไว้ว่า นอกจากตัวโจทก์จำเลยที่มีข้อพิพาทต่อกันแล้ว ยังมีการกำหนดให้ผู้อื่นที่มีความสัมพันธ์ทางสายโลหิตเป็นเครือญาติใกล้ชิด หรือมีความสัมพันธ์อันสามิภริยาว่าต่างหรือแตกต่างกันได้

หรือจะแบ่งออกเป็นคู่ความที่ต้องมีทนายว่าความต่างตัวและคู่ความที่ต้องว่าความด้วยตนเอง ซึ่งบัญญัติไว้ในพระอัยการลักษณะตุลาการ บทที่ 92 บัญญัติว่า ถ้าผู้มีศักดินา 400 ขึ้นไปจะฟ้องกล่าวหาผู้มีศักดินา 400 ขึ้นไป เป็นคดีแพ่งหรือคดีอาญา จะต้องตั้งทนาย (คนละความหมายกับทนายความในปัจจุบัน) ว่าความต่างตัว จะว่าความเองไม่ได้ ถ้าไม่มีทนายว่าความต่างตัวไม่ให้ศาลรับฟ้องไว้พิจารณา สำหรับผู้มีศักดินาต่ำกว่า 400 ลงมา จะแก้ต่างว่าต่างแทนพี่น้องของตนก็ยอมทำได้ สำหรับราษฎรธรรมดาต้องว่าต่างแก้ต่างด้วยตนเอง

ตามพระอัยการลักษณะตุลาการ บทที่ 72 บัญญัติว่า ถ้าตัวความป่วยเจ็บว่าความไม่ได้ จึงให้พ่อแม่ พี่น้อง ลูกหลาน ผัวเมีย ประกันแก้ต่างว่าต่างแทนได้

ดังนั้น จึงแบ่งตามประเภทของคู่ความได้ 2 ประเภท

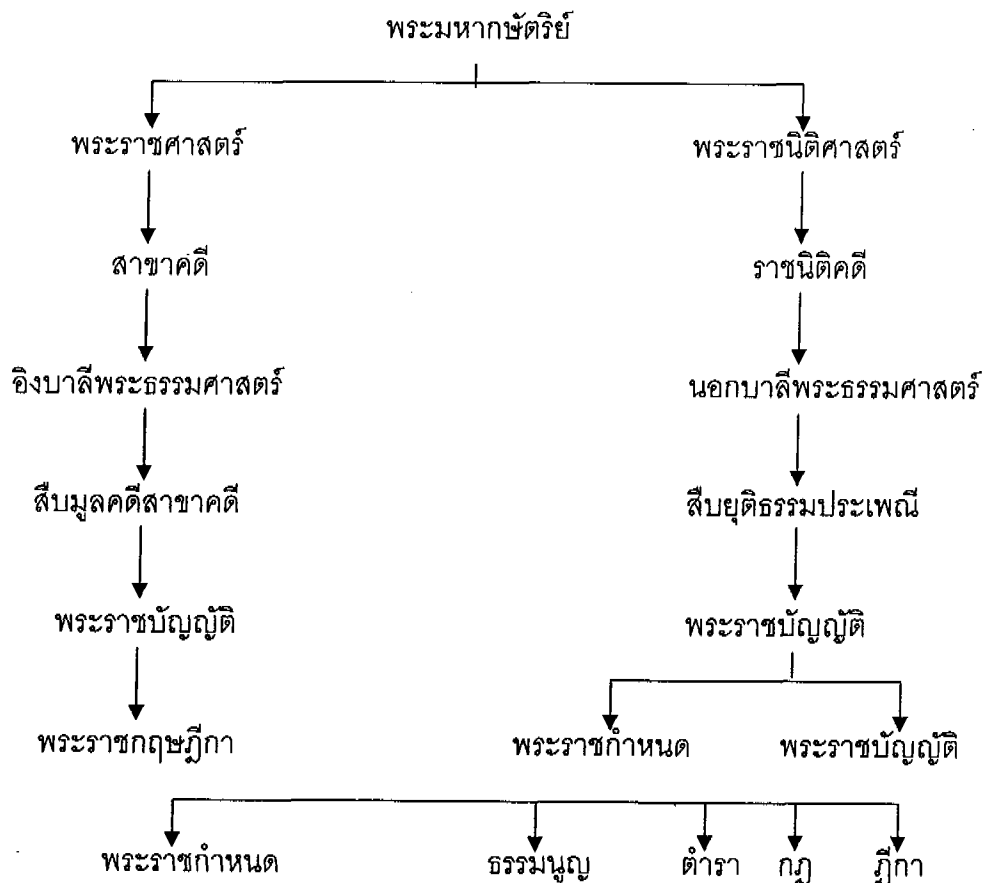
- 1) คู่ความที่ต้องมีทนายว่าความแทนตัว
- 2) คู่ความที่ต้องว่าความด้วยตนเอง

3.4 ลำดับศักดิ์ของกฎหมาย

กฎหมายทุกประเภทในกฎหมายตราสามดวงนับแต่พระธรรมศาสตร์ไปเรียกรวมว่า พระราชกำหนดบทพระอัยการ การกำหนดและเรียกชื่อกฎหมายต่างๆ เป็นพระราชบัญญัติ พระราชกฤษฎีกา พระราชกำหนด ธรรมนูญ ตำรา กฎ และฎีกา มีการจัดลำดับแผนภูมิดังนี้¹⁹

¹⁹ กฎญา บุญยสมิต, อ้างแล้ว เจริญธรรมที่ 14, น.14-15.

แผนภูมิลำดับศักดิ์กฎหมายในกฎหมายตราสามดวง

การจัดชั้นของกฎหมายดังกล่าว จะเห็นได้ว่า หากเป็นพระราชศาสตร์ที่สืบสาขาคดีจากมูลคดีตามพระธรรมศาสตร์ (อิงบาลี) ในแต่ละพระอัยการเมื่อกล่าวนำถึงมูลคดีที่เป็นบาลีธรรมศาสตร์ว่าเป็นกฎหมายลักษณะใดแล้ว ก่อนจะลงเนื้อหา rays มาตรา จะใช้คำว่า พระราชบัญญัติ และพระราชกฤษฎีกา

การที่จะพิจารณาถึงกระบวนการค้นหาความจริงในกฎหมายตราสามดวง จำเป็นที่จะต้องศึกษาถึงลักษณะประเภทของคดีความในกฎหมายตราสามดวงเสียก่อน อันเนื่องมาจากประเภทของคดีในสมัยนั้นกับประเภทของคดีในสมัยปัจจุบันมีลักษณะที่แตกต่างกันอย่างสิ้นเชิง

ลักษณะประการหนึ่งที่สำคัญ ก็คือการที่กฎหมายในสมัยนั้นไม่แบ่งคดีความออกเป็นคดีแพ่งและคดีอาญา แม้จะมีคำทั้งสองใช้กันอยู่แล้วก็ตาม แต่ไม่ได้มีความหมายเช่นในปัจจุบัน แต่จะพิจารณาคดีรวมๆกันไป ผู้เสียหายอาจจะได้รับการชดเชยในค่าเสียหายที่เรียกว่า

สินไหม ทั้งนี้เป็นไปตามพระอัยการพรมศักดิ์²⁰ ดังจะเห็นได้จากคำกล่าวของ ร. แลงการ์ด “ข้อที่เหมือนอย่างกฎหมายเก่าทุกประเทศ คือ กฎหมายไทยสมัยอยุธยา ไม่แบ่งแยกคดีความออกเป็น คดีแพ่งและคดีอาญา คดีความทั้ง 2 ชนิดนี้ขึ้นแก่ลูกขุน ณ ศาลหลวงเหมือนกัน และวิธีพิจารณา คดีทั้งสองชนิดนี้ก็ใช้วิธีอันเดียวกัน ทั้งนี้ก็เพราะสมัยเก่านั้นลักษณะทางแพ่งและลักษณะทางอาญายังปะปนซับซ้อนกันอยู่ การฟ้องมุ่งให้ลงโทษจำเลยทุกเรื่อง และฝ่ายตัวโจทก์เองถ้าแพ้คดีก็ถูกลงโทษด้วยถึงแม้ว่าคดีแพ่งก็ดี คำว่าแพ่งและอาญานั้นปรากฏใช้ในกฎหมายเก่าแต่ไม่มีความหมายเหมือนเวลาปัจจุบันนี้ ต่อไปความที่เราเรียกความอาญา ในเวลาปัจจุบันนั้นในกฎหมายเก่าเทียบได้กับคดีที่มีชื่อว่าคดีนครบาล คือ ความซึ่งกรมนครบาลมีหน้าที่ได้สวนปราบปราม การได้สวนในคดีนครบาลมีลักษณะพิเศษอันแปลงไปจากการได้สวนในคดีชนิดอื่น พึ่งกล่าวได้ว่า การแบ่งออกเป็นลักษณะแพ่งและลักษณะอาญานั้นเพิ่งเห็นรูปร่างๆ อยู่บ้าง แต่คำชี้ขาดในความนครบาลตกเป็นหน้าที่ของลูกขุน ณ ศาลหลวง เช่นเดียวกับคำชี้ขาดในความอื่น ฉะนั้นควรถือว่ายังไม่มีลักษณะอาญาต่างกันกับความลักษณะแพ่งอย่างจริงจัง”²¹

แม้ในสมัยต่อมาก็ยังมีปัญหาเกี่ยวกับการแบ่งคดีแพ่งและคดีอาญาออกจากกัน เนื่องจากไม่มีบทบัญญัติที่บัญญัติเรื่องคดีแพ่งและคดีอาญาไว้อย่างชัดเจนแต่อย่างใด เรื่องนี้ กรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์ทรงอธิบายเรื่องของคดีแพ่งและคดีอาญาไว้ว่า “กฎหมายนั้นแบ่ง 2 อย่าง แพ่งอย่างหนึ่ง อาญาอย่างหนึ่ง ทำผิดอย่างไรเรียกว่าแพ่ง ทำผิดอย่างไรเรียกว่าอาญานั้นอธิบายไม่ได้ เพราะไม่มีสิ่งใดเป็นหลักเกณฑ์เลย ในครั้งโบราณโทษที่เรียกกันว่าอาญา เดียวนี้เกือบไม่มี ใช้ปรับเป็นพื้น ครั้งแรกที่วางบทอาญานั้นก็แต่ในส่วนการผิดต่อพระเจ้าแผ่นดิน ฤาในราชการ...เมื่อบ้านเมืองเจริญขึ้น จึงรู้สึกว่าการที่คนทำผิดบางอย่างนั้นจะทำโทษแต่ทางแพ่งอย่างเดียวจะเพียงพอไม่ กฎหมายอาญาจึงได้ขยายออกคล้ายกับที่ปรากฏในลักษณะโจร และตั้งแต่ได้ลงมือขยายออกแล้วก็มากขึ้นทุกที แต่ฉบับนี้ก็ไม่บริบูรณ์แท้...”²²

ส่วนคำว่าลูกขุนในสมัยโบราณหมายถึงผู้ปฎิหาราชการ มีหน้าที่ตรงข้ามกับลูกขุน ศาลประเทศอังกฤษ โดยลูกขุนในศาลไทยเป็นนักกฎหมายจะทำหน้าที่นำกฎหมายของบ้านเมือง

²⁰ แสงว นุญเฉลิมวิภาส, ประวัติศาสตร์กฎหมายไทย, น.103.

²¹ ร. แลงการ์ด, “ประวัติศาสตร์และกฎหมายไทยว่าด้วยศาลและวิธีพิจารณา”, วารสารอัยการ, 9, 102 : (มิถุนายน 2539), น.18.

²² มนุ อุดมเวช, การปฏิรูปการศาลส่วนกลางของกระทรวงยุติธรรมในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, น.321-322.

มาปรับแก้คดี ส่วนตุลาการจะมีหน้าที่ชี้ขาดข้อเท็จจริง ซึ่งตรงข้ามกับลูกขุนในอังกฤษที่ทำหน้าที่ในการชี้ขาดข้อเท็จจริงให้ตุลาการ ซึ่งลูกขุนในที่นี้จะแบ่งออกเป็น 2 คณะ²³ คือ

1. ลูกขุน ณ ศาลา สืบมาจากจตุสดมภ์ ประกอบด้วยเสนาบดีผู้ใหญ่เป็นสมาชิก คือ สมุหนายก พยายมราช พยาภลาโหม พยาธรรม พยาพลเทพ พยาคลัง ฯลฯ มีหน้าที่แสดงความเห็นในทางการเมืองและการปกครองแผ่นดิน แต่ก็มีหน้าที่เกี่ยวกับการอำนวยความยุติธรรมบางประการ เช่น หน้าที่รับใบฎีกาที่ราษฎรทูลถวาย เป็นต้น

2. ลูกขุน ณ ศาลหลวง ประกอบด้วยพนักงานที่สังกัดอยู่ในกรมลูกขุน 12 คน มีพระมหाराชครูมหิธรเป็นเจ้ากรม ถือศักดินาเท่าเจ้าพระยา ลูกขุนนี้ส่วนมากเป็นพราหมณ์ซึ่งเชี่ยวชาญนิติศาสตร์ มีหน้าที่พิจารณาความ ถือเป็นศาลยุติธรรมอันแท้จริง

3.5 เปรียบเทียบโครงสร้างกฎหมายตราสามดวงกับระบบกฎหมายปัจจุบัน

หากจำแนกตัวบทกฎหมายต่างๆ ในกฎหมายตราสามดวง ทั้งส่วนที่เป็น “พระธรรมศาสตร์” “พระราชศาสตร์” และ “พระราชนิติศาสตร์” โดยเปรียบเทียบกับกฎหมายในปัจจุบัน แล้ว อาจทำให้เข้าใจโครงสร้างกฎหมายตราสามดวงได้โดยง่ายขึ้น โดยแบ่งกฎหมายตราสามดวงออกเป็นกลุ่มใหญ่ๆ อีกแนวทางหนึ่ง²⁴ ดังนี้

กลุ่มที่ 1 เหตุผลในการออกกฎหมายและหลักพระธรรมศาสตร์

กลุ่มที่ 2 กฎหมายปกครอง

กลุ่มที่ 3 กฎหมายเกี่ยวกับวิธีพิจารณาความในศาลต่างๆ หรือกฎหมายวิธีสบัญญัติ

กลุ่มที่ 4 กฎหมายเกี่ยวกับสิทธิและหน้าที่ของบุคคลทั้งในทางแพ่งและทางอาญาหรือกฎหมายสารบัญญัติ

กลุ่มที่ 5 กฎหมายพิเศษเฉพาะเรื่อง คือ กฎพระสงฆ์ และกฎหมายที่ออกให้บังคับในสมัยอยุธยา ธนบุรี รัชกาลที่ 1 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ที่มีลักษณะเป็นการวางหลักการตีความตัวบทในพระอัยการต่างๆ

กฎหมายทั้ง 5 กลุ่มดังกล่าวนี้ ทั้งที่เป็น “พระธรรมศาสตร์” “พระราชศาสตร์” และ “พระราชนิติศาสตร์” นั้น มีความเชื่อมโยงสัมพันธ์กันอยู่ทั้งในด้านนิติปรัชญา กระบวนการ

²³ ร. แลงการ์ด, อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 21, น.17.

²⁴ กฤษฎา บุญยสมิต, อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 6, น.252.

ยุติธรรม การบังคับใช้กฎหมาย การใช้ภาษาและวรรณกรรม หากคำนึงถึงสภาพแวดล้อมทางการปกครองในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์แล้ว ตัวบทบางมาตรายังถือได้ว่ายังทันสมัยอยู่หากเปรียบเทียบกับตัวบทกฎหมายของปัจจุบันแล้ว และบางมาตรายังถือได้ว่าไม่ทันสมัย คือ หลักกฎหมายในปัจจุบันก็ยังใช้กันอยู่

ดังนั้น แผนผังโครงสร้างของกฎหมายตราสามดวงเปรียบเทียบกับกฎหมายปัจจุบัน แบ่งออกเป็น 5 กลุ่ม ดังนี้²⁵

กลุ่มที่ 1 ประกาศพระราชปรารภ พระธรรมศาสตร์

กลุ่มที่ 2 กฎมณเฑียรบาล พระอัยการตำแหน่งนาพลเรือน นาทหาร นาหัวเมือง พระอัยการบานแผนก และพระอัยการกบฏศึก

กลุ่มที่ 3 หลักอินทภาษ พระธรรมนุญ (ท่อนแรก) พระอัยการลักษณะรับฟ้อง พระอัยการลักษณะพยาน พิสูจน์ดำน้ำลุยไฟ พระอัยการลักษณะตุลาการ และพระอัยการลักษณะอุทธรณ์

กลุ่มที่ 4 พระอัยการพรมศักดิ์ พระอัยการลักษณะผัวเมีย พระอัยการลักษณะทาส พระอัยการลักพาลูกเมียผู้คนท่าน พระอัยการลักษณะมรดก พระอัยการลักษณะกู้หนี้ พระอัยการเบ็ดเสร็จ พระอัยการลักษณะวิวาทตีต่อกัน พระอัยการลักษณะโจร พระอัยการอาชญาหลวง และพระอัยการอาชญาราชฎ

กลุ่มที่ 5 กฎพระสงฆ์ กฎ 36 ข้อ พระราชบัญญัติ พระราชกำหนดเก่า พระราชกำหนดใหม่

ในรายละเอียดปรากฏดังนี้

กลุ่มที่ 1 ได้แก่ ประกาศ พระราชปรารภ พระธรรมศาสตร์เป็นในส่วนเหตุผลในการชำระกฎหมาย และส่วนแม่บทหลักที่รับอิทธิพลธรรมเนียมของมอญซึ่งรับอิทธิพลจากคัมภีร์พระธรรมศาสตร์ของฮินดูอีกต่อหนึ่ง อาจเปรียบเทียบกับหมายเหตุท้ายกฎหมายปัจจุบันเพื่ออธิบายถึงเหตุผลในการออกกฎหมายนั้น ๆ ไม่ว่าจะเป็นพระราชบัญญัติหรือพระราชกฤษฎีกาหรือกฎกระทรวง หรือกฎหมายอื่นๆ และพระธรรมศาสตร์ อันเป็นแม่บทหลักในการตราพระอัยการต่างๆ ที่เป็นสาขาดีจากมูลคดีแห่งผู้พิพากษาและตุลาการ 10 ประการ และมูลคดีวิวาท 29 ประการจากพระธรรมศาสตร์

²⁵ เพิ่งอ้าง, น.252-255.

กลุ่มที่ 2 เป็นกฎหมายปกครองได้แก่ กฎมณเฑียรบาล, พระธรรมนูญ (ก่อนหลัง) ตำแหน่งนาพลเรือน ตำแหน่งนาทหารนาหัวเมือง, บานแผนก และกบฏศึก จัดเป็น “พระราชนิติศาสตร์” ซึ่งเป็นส่วนตัวบทกฎหมายที่เกิดจากรากฐานวัฒนธรรม ประเพณี การปกครอง และภูมิปัญญาของชนชาติไทยที่สั่งสมและสืบสานตกทอดกันมาเป็นระยะเวลาอันยาวนานหลายร้อยปีในสังคมไทย

กลุ่มที่ 3 ได้แก่ พระราชศาสตร์ที่ได้รับอิทธิพลโดยตรงจากคัมภีร์พระธรรมศาสตร์ เป็นกฎหมายเกี่ยวกับวิธีพิจารณาความ หลักอรรถาธิบาย วางหลักเกณฑ์ในการปฏิบัติตนและการปฏิบัติหน้าที่ของผู้พิพากษาและตุลาการ พระธรรมนูญ (ก่อนแรก) บัญญัติถึงศาลต่าง ๆ และเขตอำนาจของศาลนั้นๆ พระอัยการรับฟ้อง, พระอัยการพยาน, พิสูจน์ดำเนินาญพิณ, พระอัยการตุลาการ บัญญัติถึงวิธีพิจารณาความในชั้นตอนต่าง ๆ ของการฟ้อง การสืบพยาน การพิจารณา และพระอัยการลักษณะอุทธรณ์ ซึ่งแม้จะเป็นการเน้นถึงกรณีพิพาทระหว่างคู่ความกับตุลาการผู้พิจารณาคดี แต่โดยเนื้อหาส่วนใหญ่เป็นกฎหมายเกี่ยวกับวิธีพิจารณาความ(วิธีสบัญญัติ)

กลุ่มที่ 4 กฎหมายเกี่ยวกับสิทธิหน้าที่ของบุคคล ทั้งในทางแพ่งและทางอาญา อันเป็นการสืบสาขาคดีมาจากมูลคดีวิวาทระหว่างบุคคลจากพระธรรมนูญทั้งดั้น ได้แก่ ค่าสินไหมทดแทน ความแพ่งต่างๆ เบ็ดเสร็จ วิวาทคำดี อาชญาลวง อาชญาราชฎ์

กลุ่มที่ 5 ได้แก่ กฎพระสงฆ์ ซึ่งเป็นกฎหมายพิเศษเพื่อวางหลักปกครองและควบคุมความประพฤติของสงฆ์ให้ครองตนในสมณเพศอย่างเหมาะสมถูกต้องตามพระธรรมวินัย เป็นที่เคารพนับถือ และเป็นหลักทางใจแก่ประชาชน กฎ 36 ข้อ เกือบทั้งหมดล้วนแล้วแต่เป็นกฎหมายวิธีสบัญญัติซึ่งกำหนดหลักปฏิบัติในการดำเนินกระบวนการพิจารณา พระราชบัญญัติรวม 22 ฉบับ, พระราชกำหนดเก่ารวม 65 ฉบับ และพระราชกำหนดใหม่ 45 ฉบับ ซึ่งทุกบททุกฉบับในส่วนนี้ เป็นตัวอย่างคดีในเรื่องต่างๆ ที่เกิดขึ้นจริงในสังคมไทยสมัยนั้น และมีข้อเท็จจริงในแต่ละคดีที่เป็นปัญหาในการตีความของเจตนารมณ์แห่งบทบัญญัติในเรื่องนั้น หรือเป็นปัญหาในการกำหนดกรอบและแนวทางปฏิบัติในเรื่องนั้นๆ เปรียบได้กับคำพิพากษาของศาลฎีกาในปัจจุบัน

พระราชกำหนดเก่าหลายฉบับมีความซ้ำกับพระอัยการบานแผนก หรือกฎ 36 ข้อ บางข้อหรือซ้ำบทกันเองในพระราชกำหนดเก่า ตัวอย่างคดีต่างๆ แสดงให้เห็นถึงปัญหาที่เกิดขึ้นในอดีต เช่น ปัญหาโจรผู้ร้าย ปัญหาการฉ้อราชฎ์บังหลวง ปัญหาการแบ่งกำลังพล ปัญหาการเรียกเก็บค่าธรรมเนียมอันไม่เป็นธรรม เป็นต้น

เมื่อพิจารณาถึงวิธีการในการบัญญัติพระอัยการและกฎหมายต่างๆ แล้ว จะพบว่าวิธีการในบัญญัติกฎหมายโดยการหาเหตุผลจากข้อเท็จจริงย่อยไปหาหลักทั่วไป ในรูปแบบของบทสรุปที่เป็นข้อเท็จจริงหรือเฉพาะกรณี (Conclude individual)²⁶

ในความคิดของผู้เขียนมีความคิดเห็นในการแบ่งโครงสร้างกฎหมายตราสามดวงเหมือนกับอาจารย์กฤษฎา บุญยสมิต เนื่องจากแบ่งโครงสร้างแบ่งออกได้เป็นหมวดหมู่ได้ชัดเจน โดยการแบ่งออกเป็นกฎหมายสารบัญญัติ กฎหมายวิธีสบัญญัติ กฎหมายปกครอง กฎหมายพิเศษที่ไม่เข้ากับลักษณะใดตามลักษณะข้างต้นแล้วจะง่ายต่อการทำความเข้าใจ

กฎหมายตราสามดวงจึงเป็นประมวลกฎหมายที่มีโครงสร้างและองค์ประกอบครบถ้วนสมบูรณ์ที่สุดฉบับหนึ่งของโลก เป็นการประมวลพระราชกำหนดบทพระอัยการในเรื่องต่างๆ ทั้งในการปกครอง การบริหารราชการแผ่นดิน การกำหนดและบังคับให้บุคคลปฏิบัติตามระเบียบระหว่างบุคคล และต่อรัฐที่ประเทศไทยได้ใช้มาเป็นระยะเวลากว่า 400 ปี ถือได้ว่าเป็นหลักฐานที่แสดงให้เห็นถึงปรัชญา วิวัฒนาการ เจตนารมณ์ของกฎหมาย ประวัติศาสตร์ สภาพสังคม วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี ที่มีอิทธิพลต่อสังคมไทยในสมัยโบราณได้เป็นอย่างดี

²⁶ วิชา มหาคุณ, การใช้เหตุผลในทางกฎหมาย, พิมพ์ครั้งที่ 4 ฉบับแก้ไขเพิ่มเติม (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์นิติบรรณการ, 2534), น.42.